

VAHIYNING YETKAZILISHI VA QIROATLARNING ASL MANBASII

Rahmatov Iqboljon Izzatullo o'g'li
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik
akademiyasi "Islomshunoslik va islom
sivilizatsiyasini o'rganish ICESCO"
kaferasi tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada Qur'on tilovatining tariyxiy va falsafiy ahamiyati hamda uning qiroati haqida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Qur'on, vahiy, oyat, mazmun, tarannum, kayfiyat.

Vahiyning yetkazilishi va qiroatning asl manbasi haqida

Darhaqiqat, Jabroil (a.s) Qur'onni Rabbul izzat — Alloh taolodan olgach, uni Rasululloh (s.a.v)ga nozil qilardi. U zotga Qur'onni qanday olgan bo'lsa, xuddi shunday yetkazardi.

Alloh taolo marhamat qiladi:

﴿قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

(Baqara surasi, 97-oyat)

Yana marhamat qiladi:

﴿وَإِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿٢﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٣﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾

(Shuaro surasi, 192–195-oyatlar)

Bu oyatlarda Alloh taolo Jabroil (a.s)ni vahiyini, ya'ni unga xiyonat qilmaydigan, uni o'zgartirmaydigan zot deb ta'riflaydi. Qur'on nozil qilingan til esa **“lug'at Arabiyya mubin”** — aniq, ravshan arab tilidir. Unda noaniqlik, chalkashlik yoki og'ish yo'q.

Rasululloh (s.a.v)ga Jabroil (a.s) Qur'onni o'qib berganda, Alloh taolo U zotga uni tinglab olishni, so'ngra aynan shunday tarzda o'qishni buyurgan.

Alloh taolo marhamat qiladi:

﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿٢﴾ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾

(Qiyomat surasi, 16–18-oyatlar)

Rasululloh (s.a.v) bu buyruqni eng go'zal tarzda ado etdilar. Qur'onni qanday o'rgansalar, xuddi shunday yetkazdilar, hech bir harfni ortiqcha yoki kam aytmaganlar. Bu haqiqatni Alloh taolo Quyidagicha tasdiqlaydi:

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿١﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٢﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٣﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ﴾

(Haqqa surasi, 44–47-oyatlar)

Yana Alloh taolo aytadi:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ (Moida surasi, 67-oyat)

Rasululloh (s.a.v) Allohning bu amriga mutlaqo itoat qilib, Qur'onni sahobalarga xuddi qanday nozil qilingan bo'lsa, shunday o'rgatdilar. U zot Alloh taoloning: ﴿وَرَتِّلِ الْفُرْقَانَ تَرْتِيلًا﴾ (Muzzammil surasi, 4-oyat)

— degan amrini ham so'zsiz ado etdilar.

Shuning uchun sahobalar (r.a) Qur'onni Rasululloh (s.a.v)dan tirik, yangi nozil bo'lgandek holatda qabul qildilar, uni yod oldilar — nafaqat sahifalarda, balki qalblarida. Bu esa ushbu ummatning xos sifati bo'lib, ilgari o'tgan kitoblarda: **“Injillari qalblaridadir”** degan ta'rif bilan zikr qilingan.

Muslim rivoyat qilgan sahih hadisi qudsiyda Alloh taolo Rasululloh (s.a.v)ga shunday degan:

“Men sizga suv ham artib yubora olmaydigan Kitobni nozil qilaman.”

Bu, Qur'on qalblarda muhofaza qilinishiga ishoradir.

Alloh taolo yana marhamat qiladi:

﴿بَلِّغْهُ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ (Ankabut surasi, 49-oyat)

Tarix davomida Qur'onni yodlab, tajvid bilan aniqlikda o'qib, avloddan-avlodga uzatib kelgan kishilar — qurrolar bo'lgan. Ular Qur'onni harfi-harfiga shayxlaridan olgan va o'z shogirdlariga ham aynan shunday ishonch bilan yetkazgan. Ular Qur'onni ba'zida huzun ila, ba'zida zavq ila, yana ba'zida shijoat va shukuh bilan o'qiganlar. Ular Qur'onni Allohdan qo'rqan holda go'zal ovozda tilovat qilganlar, ammo musiqiy ohanglarni aralashtirmaganlar. Chunki Qur'on bunday ohanglardan ulug'roqdir.

Qur'onning o'ziga xos “musiqasi” bor — bu harflarning haq-huquqi, hijolarning cho'zilishi, tovushlar tafovuti, ya'ni shiddat, rixvat, bayniyya, hams, jahr, qalqala, tafashshiy, tafxim va tarqiq orqali yuzaga chiqadi.

Ammo tarix davomida ayrimlar Qur'onni moziqiy ohanglar asosida, musiqaga o'xshash qiroat bilan o'qiy boshladilar. Ular Qur'onni noto'g'ri shaklda, Qur'on an'analariga zid tarzda talqin etib, xalqqa yoqish, ularni hayajonga solish orqali maqsadlariga erishmoqchi bo'ldilar. Ulardan ayrimlari boylik yoki obro' orttirish uchun bunday yo'lga o'tganlar.

Alloh ularga rahmat qilsin, Abu Muzohim al-Xaqoniy (vafoti 325h) shunday degan:

“Ey Qur'on qariysi, qiroatingni go'zal qil, Alloh senga mukofotni ikki baravar qiladi. Har bir tilovat qiluvchi haqiqiy qori bo'lavermaydi, har kimning o'qishi to'g'ri bo'lavermaydi. Biz esa qiroatni hijolatli va to'g'ri kishilardan oldik, bu ulug' sunnatdir.”

Imom ash-Shotibiy (vafoti 590 h) esa yetti qariy va ularning rivoyatchilari haqida:

“Ularning eng afzallarini tanlab olishgan edi, Qur'oni Karim ular uchun tirikchilik vositasi emas edi,” — deb ta'rif bergan.

Zamonaviy vositalar — ovoz va video yozuv texnikalari paydo bo'lgach, Qur'on turli ovoz egalari tomonidan yozib olinib boshlandi. Ulardan ba'zilari mutaqqiy, ayrimlari esa yarim mutaqqiy, yana ayrimlari esa mutlaqo tajvidni bilmaydilar. Ammo ko'pchiligi Qur'onni **musiqiy ohanglar**ga muvofiq o'qishga harakat qiladilar. Shuning uchun tajvid ilmini hidlamagan ko'plab oddiy odamlar "Falonchining qiroati ajoyib", "Men unisini eshitishni yaxshi ko'raman" kabi baholarga beriladilar.

Ba'zilari hatto Qur'ondagi:

(وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ) (Oli Imron surasi, 181-oyat)

– degan ogohlantiruvchi oyatni musiqiy ohangda, g'am-qayg'u yoki ibodat emas, balki zavq bilan o'qiydi. Atrofida gilar esa bunga "Alloh!" deb hayratlanishadi.

Agar ular ushbu oyat ma'nosini chuqur anglasalar edi, yuraklari titrar, ko'zlaridan yosh oqardi. Chunki bu oyatda do'zax azobi haqida ogohlantirish bor.

Bugungi kunda jamiyatda "qori" deyilganida odamlar xayolida motamlarda Qur'on o'qib, evaziga pul oladigan kishilar gavdalanadi. Bu esa Qur'onning asl vazifasi — hidoyat manbai bo'lishidan chekinishdir.

"Lahn" (لحن) so'zining lug'aviy va istilohiy ma'nosi

Arab tilida "لحن" (lahn) so'zining bir nechta lug'aviy ma'nosi mavjud. Ibn Manzur (رَجْمَةُ اللَّهِ) o'zining mashhur "Lisan al-'Arab" asarida bu so'zning quyidagi ma'nolarini keltiradi: ohang, talaffuzdagi xatolik, fahm (tushunish), kinoya va g'ina' (qo'shiq).

Unga ko'ra, "اللحن من الأصوات المصوغة الموضوع" – ya'ni, "lahn – bu tuzilgan va yaratilgan ohangli tovushdir". U quyidagicha davom etadi:

"لَحْنٌ فِي قِرَاءَتِهِ إِذَا غَرَّدَ وَطَرَبَ فِيهَا بِالْأَلْحَانِ" "Agar kishi Qur'on o'qishda g'ino qilsa, ya'ni kuylasa va lahn bilan o'qisa, u 'lahn' qilgan bo'ladi."

Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) hadislarida esa quyidagicha buyrilgan:

"اقْرَؤُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِهِ، وَإِيَّاكُمْ وَأَهْلَ الْفِسْقِ وَالْكِبْرِ، فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ مِنْ بَعْدِي أَقْوَامٌ يُرْجَعُونَ بِالْقُرْآنِ تَرْجِيعَ الْغَنَاءِ وَالنُّوحِ وَالرَّهْبَانِيَّةِ، لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ"

Mazmunan: "Qur'onni arablarning ohanglari va tovushlari bilan o'qinglar. Fisq-fujur va kibr ahli ohanglariga ergashmanglar. Mendan keyin bir qavm keladi, ular Qur'onni kuylab o'qiydi, ashula, yig'i va rohiblik ohanglariga o'xshab. Ularning qiroati halqumlaridan o'tmaydi."

Bu hadisda ochiq-oydin Qur'onni g'ina' ohanglari bilan emas, arab tilining tabiiy talaffuzi bilan o'qish buyrilmoqda.

Ibn Barriyning tasnifi

Ibn Barriy va boshqa ulamolar "لحن" so'zining olti asosiy ma'nosini sanab o'tganlar:

1. I'rob xatolari (ya'ni, nahviy xatoliklar);
2. Lug'aviy o'zgarish;
3. Qo'shiq va ohang (g'ina');
4. Fahm va farosat;

5. Kinoya (ishora bilan gapirish);
6. Ma'no yoki mazmun.

Ibn Manzur bu borada yana shunday deydi:

"والنَّحْنُ الَّذِي هُوَ الْغَنَاءُ وَتَرْجِيعُ الصَّوْتِ وَالتَّطْرِيبُ" "Lahn bu – g'ina', tovushni tebratish va ohangdorlik bilan aytishdir."

U hadisni quyidagicha izohlaydi:

"اقْرَأُوا الْقُرْآنَ بِلَحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا، وَإِيَّاكُمْ وَلِحُونِ أَهْلِ الْعَشَقِ" "Qur'onni arablarning lahnolari va tovushlari bilan o'qinglar; ishq va ashula ahlining lahnlaridan saqlaningsiz."

Bu ogohlantirish orqali Qur'onning arabiy ohanglar asosida, musiqiy lahnalarsiz o'qilishi ta'kidlanmoqda. Yani musiqaga o'xshash qiroatlar yahudiy va nasroniylarning kitob o'qish ohanglariga yaqin bo'lib qolgan, bu esa musulmonlarga xos emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmu Sadaniy. Alhan As-samaa. Misr. Akbar al-yavm 1996.
2. Shukriy Al-Qodiy. Ibaqoroti at-tilava. Misr 2007.
3. Mahmud Al-Xuliy. Asvat min nur. Misr.
4. 1992. Ahma Al-Balk. Ashhuri min Qurro al-Qur'an fi al-asr al-hadis. Dar Al-maruf. Misr 2011.
5. Abu Tolib Mahmud. Al-Qur'an bisovti Misr (mo'jam al-Qurroa al-Misriin). Misr 2016
6. G'oli Muhammad. Xodimul Qur'an alzahidu al-g'oniyy shyax Muhammad Refaat. AlHilol. Misr